

Тема 3

ЗАЩИТА ПРАВОТО НА СОБСТВЕНОСТ ПО ЧЛ.1 ОТ ПРОТОКОЛ 1 КЪМ ЕКПЧ

I. Правото на собственост по чл.1 от Протокол 1

Правото на собственост („право на мирно ползване на собствеността“) е гарантирано в чл. 1 от Първия протокол към Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи (Конвенцията). Това е единственото икономическо право в рамките на защитния механизъм на Конвенцията. То не е било включено в нейния основен текст, като заедно с две други права (на образование и на свободни избори с тайно гласуване) става част от нея след влизането в сила на Първия протокол. Правото на собственост е посочено в чл. 17 от Всеобщата декларация за правата на човека на ООН, макар че не фигурира в актовете, които ѝ придават задължителен характер – Международния пакт за граждански и политически права и Международния пакт за икономически, социални и културни права.

Правото на собственост е гарантирано от българската Конституция, като е уредено в чл. 17, в главата „Основни начала“ - преди главата, съдържаща списъка на основните права. За разлика от Конвенцията, Конституцията на България изрично гарантира, че отнемането на собственост за държавни или общински нужди може да става само след предварително и равностойно обезщетяване. Както ще стане ясно по-нататък, Конвенцията не поставя категорично изискване нито за обезщетяване, нито за равностойност на обезщетението.

Правото на собственост е уредено в Конвенцията по начин, който предоставя на държавите широки възможности за въвеждане на ограничения в неговото упражняване, когато тези ограничения са в „интерес на обществото“ или в „общ интерес“, като последните две понятия се тълкуват разширително.

II. Нормата на чл. 1. Защита на собствеността

“Всяко физическо или юридическо лице има право мирно да се ползва от своите притежания. Никой не може да бъде лишен от своите притежания освен в интерес на обществото и съгласно условията, предвидени в закона и в общите принципи на международното право. Предходните разпоредби не накърняват по никакъв начин правото на държавите да въведат такива закони, каквито сметнат за необходими за осъществяването на контрол върху ползването на

притежанията в съответствие с общия интерес или за осигуряване на плащането на данъци или други постъпления или глоби.”

Цитираната разпоредба съдържа три отделни, макар и тясно свързани правила, а именно:

„Първото, което има общ характер, провъзгласява принципа на мирно ползване на собствеността – то е закрепено в първото изречение на първата алинея. Второто се отнася до „лишаването от собственост” и го подчинява на определени условия – то е закрепено във второто изречение на същата алинея. Третото дава на държавите право, наред с другото, да контролират ползването на собствеността в съответствие с общия интерес, като приемат такива закони, каквито сметат за необходими за тази цел – то се съдържа във втората алинея” (Sporrong and Lönnroth v. Sweden, жалби №№ 7151/75 и 7152/75, решение от 23.09.1982 г., § 24).

Чл.1 от Протокол № 1 от Конвенцията гарантира същността на “правото на собственост” по смисъла на Конвенцията, включващо три ясно определени правила, три ограничителни условия:

1. Първото правило е изразено е в първото изречение на разпоредбата и има общ характер. В него е закрепен принципа на **свободното, мирно ползване на собствеността**.

2. Второто правило е изразено във второто изречение на първата алинея и се отнася до **лишаването от собственост**, което е ограничено от спазването на определени условия – т.е. тази разпоредба касае отчуждаването на собствеността.

3. Третото правило е изразено в алинея 2 на разпоредбата на чл.1 и касае **контрола** върху ползването на собствеността, в съответствие с общия интерес.

Второто и третото правило се отнасят до конкретни случаи на засягане на правото на мирно ползване на собствеността. Отнасят се до актове, с които Държавата придобива или оправомощава трети лица да придобият определени части от собственост, които да служат на публичния интерес. Последните две ограничителни правила са свързани помежду си, както и винаги трябва да се тълкуват с оглед общия принцип установен в чл.1, ал.1, изр.1 доколкото се отнасят до конкретни случаи на засягане на правото на мирно ползване на собствеността.

Наред с уредбата на общия принцип за мирното ползване на собствеността, Конвенцията предвижда възможността да се ограничи това право от страна на публичната власт – Държавата, Общината, чрез **ЛИШАВАНЕ ОТ СОБСТВЕНОСТ**, което обаче винаги трябва да е в интерес на обществото.

Първото правило съдържа общия принцип, чието значение трябва да се разглежда само във връзка със следващите две правила. Те от своя страна касаят конкретни примери за намеса на държавата в правото на мирно ползване на собствеността, поради което следва да се разглеждат в светлината на общия принцип, залегнал в първото изречение (*and Others v. the United Kingdom*, жалба № 8793/79, решение от 21.02.1986 г., § 29).

За да направи преценка дали е налице нарушение на чл. 1 от Протокол № 1, Европейският съд по правата на човека (Съдът):

- 1) проверява дали е налице „право на собственост“, което да попада в приложното поле на разпоредбата;
- 2) след това преценява дали е налице намеса на държавата при упражняване на това право от лице, ползващо се със защита, и какво е естеството на тази намеса;
- 3) установява дали намесата е позволена съгласно чл. 1 от Протокол № 1, като се уверява дали тя е предвидена в закона, дали е в „интерес на обществото“ и дали е спазен „справедлив баланс“ между конкуриращите се интереси.

III. Какво е собственост. Автономност на понятието. Приложно поле на разпоредбите на Протокол 1 и принципът за законност. Обхват на правото на собственост по чл.1 от Протокол 1 от ЕКПЧ- автономно понятие на правото на собственост

Правилото на чл. 1 от Протокол № 1 не би могло да се разбере и интерпретира правилно, ако не се разкрие съдържанието на използвания термин „собственост“. Макар и разпоредбата на чл. 1 по същество да гарантира правото на собственост, по смисъла на Конвенцията „собственост“ не се изчерпва с тесния правно-технически смисъл на думата. Съдът приема, че понятието „собственост“ по Конвенцията има самостоятелно, по-широко значение, което не се ограничава до притежаването на вещи. Различни други права и интереси също могат да се смятат за собственост по смисъла на чл. 1. То по скоро може да се определи с едно много по общо понятие „АКТИВ“. В него се включват много интереси и права, различни от собствеността, които имат икономическа стойност и когато те са нарушени, когато се засяга икономическата им стойност, може да се говори за нарушение на чл. 1 по Протокол № 1 от ЕКПЧ.

„Съдът припомня, че понятието „собственост“, използвано в чл. 1 от Протокол № 1, (на френски език „biens“) има автономно значение, което с положителност не се ограничава до притежанието на телесни вещи. Някои други права и интереси, съставляващи активи, също могат да бъдат разглеждани като „имуществени права“ и в този смисъл като

„собственост” за целите на тази разпоредба.”(*Gasus Dossier-und Fordertechnik GmbH v. the Netherlands*, жалба № 15375/89, решение от 23.02.1995 г.)

В практиката си по множество дела по чл. 1 Съдът е разглеждал разнообразни претенции и блага като „собственост”. Все пак, възможно е да се очертаят няколко критерия, които определят даден интерес, претенция или актив като собственост: предметът на собствеността да има някакво икономическо изражение и да бъде достатъчно определен. Собствеността трябва да касае съществуващи блага; правото *да се придобие собственост* не е защитено от чл. 1.

Наред с правото на собственост в традиционния смисъл на термина, представляващ притежаване на дадена вещ, Съдът е приел, че следните права и интереси представляват собственост по смисъла на чл. 1:

- **Правата, произтичащи от наемни правоотношения.** В делото *Мелакер срещу Австрия* се приема, че намаляването на договорения размер на наема чрез приемане на законодателство за контрол върху наемите ограничава правата на жалбоподателите като собственици на отдадения под наем имот.

- **Търговско предприятие като съвкупност от права, задължения и фактически отношения.** По-специално, Съдът е разглеждал клиентелата и доброто име на търговеца като блага, ползващи се със защитата на чл. 1, доколкото те притежават определена стойност, която ги доближава до имуществени права: „Съдът споделя становището на Комисията, че правото, на което се позовават жалбоподателите, може да се разглежда като сходно на правото на собственост, така както е закрепено в чл. 1 от Протокол № 1: благодарение на собствения си труд, жалбоподателите са си създали клиента. В много отношения това има естеството на частно право и представлява актив, а следователно и „собственост” по смисъла на първото изречение на чл. 1 от Протокол № 1. Следователно тази разпоредба е приложима в случая”.(*Van Marle and Others v. the Netherlands*, жалби №№ 8543/79 и др., решение от 26.06.1986 г. Виж също и *Lederer v. Germany*, жалба № 6213/03, решение по допустимостта от 22.05.2006 г.; *Buzescu v. Romania*, жалба № 61302/00, решение от 24.05.2005 г., § 81; *Wendenburg and Others v. Germany*, жалба № решение по допустимостта от 06.02.2003 г.; *Olbertz v. Germany*, жалба № 37592/97, решение по допустимостта от 25.05.1999 г.; *Döring v. Germany*, жалба № 50216/09, решение по допустимостта от 09.11.1999 г., *Malik v. The United Kingdom*, жалба № 23780/08, решение от 13.03.2012 г.)

- **Бъдещи доходи.** Бъдещите доходи могат да се разглеждат като собственост само ако основанието за реализиране на дохода е възникнало или вземането за този доход може да бъде принудително изпълнено (*Ian Edgar (Liverpool) Ltd v. the United Kingdom*, жалба № 37683/97, решение по допустимостта от 25.01.2000 г.; *Wendenburg and Others v. Germany*; *Levänen*

and Others v. Finland, жалба № 34600/03, решение по допустимост от 11.04.2006 г.)

- **Реституционни претенции.** Съдът е разгледал множество дела, свързани с претенции за възстановяване на собствеността, национализирана по време на тоталитарните режими в Източна Европа. Той подчертава, че чл. 1 от Протокол № 1 не съдържа задължение за държавите да възстановят имущество, което са национализирали преди да ратифицират Конвенцията, нито ограничения за преценката на държавите относно обхвата и условията за извършване на реституция на одържавено имущество. Ако определена категория собственици са изключени по принцип от възможността да реституират собствеността си, то те не биха могли да претендират, че имат защитено право по чл. 1 по отношение на тази собственост. Ако обаче държава, която е ратифицирала Конвенцията, е приела в правната си система нормативни актове за възстановяване на отнета собственост, тези нормативни актове създават за лицата, отговарящи на условията за реституция, право на собственост, подлежащо на закрила по чл. 1 (*Maltzan and Others v. Germany*, жалби №№ 71916/01 и др., решение по допустимостта на Голямото отделение от 2.03.2005 г.; *Kopecký v. Slovakia*, жалба № 44912/98, решение на Голямото отделение от 28.09.2004 г.; *Malhous v. the Czech Republic*, жалба № 33071/96, решение на Голямото отделение от 12.07.2001 г.; *Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic*, жалба № 39794/98, решение по допустимостта от 10.07.2002 г.) Съдът обаче прави съществено уточнение по български дела, в които жалбоподателите – лица, претендиращи, че са лишени от собствеността си върху възстановени земеделски земи, без да могат да получат ефективно адекватна компенсация, се позовават на решения за възстановяване на собствеността, издадени от компетентните административни органи. В подобни случаи съдът приема, че решенията на тези органи сами по себе си не създават право на собственост, защото са взети в безспорно производство, в което участват единствено лицата, искащи възстановяването, и могат да бъдат оспорени пряко или косвено по съдебен ред от трети лица, които претендират, че имат права върху възстановените имоти (*Nedelcheva and Others v. Bulgaria*, жалба № 5516/05, решение от 28.05.2013 г., § 56-57)

- **Лицензи за извършване на търговска дейност.** Лицензът за извършване на определена търговска дейност представлява собственост, а неговото отнемане е намеса в правото по чл. 1 от Протокол № 1: „*Действието на лиценза е едно от основните условия за осъществяването на бизнеса на дружеството-жалбоподател и неговото отнемане има неблагоприятни последици за доброто положение и стойността на ресторанта. По този начин отнемането представлява при обстоятелствата по делото намеса при упражняването на правото на ТТА „мирно да се ползва от своята собственост.“* (*Tre Traktörer*

Aktiebolag v. Sweden, жалба № 10873/84, решение от 7.07.1989 г., § 53. Така също *Megadat.com SRL v. Moldova*, жалба № 21151/04, решение от 08.04.2008 г., §§ 62-63; *Bimer S.A. v. Moldova*, жалба № 15084/03, решение от 10.07.2007 г., § 49; *Rosenzweig and Bonded Warehouses Ltd v. Poland*, жалба № 51728/99, решение от 28.07.2005 г., § 49; *Капитал Банк АД с/у България (Capital Bank AD v. Bulgaria)*, жалба № 49429/99, решение от 24.11.2005 г., § 130)

- **Права на индустриална и интелектуална собственост.** Правото на търговска марка представлява собственост, дори когато става въпрос само за заявена търговска марка, преди да е регистрирана. По делото *Анхойзер-Буш срещу Португалия (Anheuser-Busch Inc v. Portugal*, жалба № 73049/01, решение на Голямото отделение от 11.01.2007 г.) отделението приема, че „собственост“ е налице само след като марката бъде окончателно регистрирана от съответния държавен орган и ако е само заявена за регистрация не се ползва от закрилата на чл. 1, защото за жалбоподателя не е налице „легитимно очакване“ относно правото върху нея, доколкото това право е поставено под условие, а именно бъдещата ѝ регистрация, респективно отказ за регистрация. В решението си по същото дело Голямото отделение приема обаче, че и заявката за регистрация на търговска марка може да се ползва от защитата на чл. 1 от протокол № 1, доколкото правото свързва с нея определени права и финансови интереси на заявителя, като например правото да се разпореди със заявката или да предостави правото заявената марка да се използва срещу възнаграждение чрез договор за лицензия (*Anheuser-Busch Inc v. Portugal*, § 75-78).

- **Акции и дялове от търговски дружества.** Доколкото дяловете и акциите от търговско дружество имат финансова стойност, те представляват собственост (*Olczak v. Poland*, жалба № 30417/96, решение по допустимостта от 07.11.2002 г., § 60; *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, жалба № 48553/99, решение от 25.07.2002 г., § 91). Според Съда постановяването на незаконосъобразен съдебен акт в нарушение на процесуалните и материалноправни разпоредби за вписване на промени в органите на търговско дружество в съответния регистър, в резултат на което акционерното участие на жалбоподателя в капитала на дружеството е значително намалено, представлява намеса на държавата в правото на мирно ползване на собствеността в нарушение на чл. 1 от протокол № 1 (*Shesti Mai Engineering OOD and Others v. Bulgaria*, жалба № 17854/04, решение от 20.09.2011 г.).

- **Социалноосигурителни плащания и социални помощи.** Плащанията и придобивките по социалноосигурителните системи и системите за социално подпомагане представляват право, което се ползва от защитата на чл. 1, но само ако лицето, претендиращо това право, отговаря на условията, поставени от съответния национален закон. Независимо от това, чл. 1 не защитава претенции за получаване на пенсия

в определен размер, нито претенция за получаване на определени социални придобивки, които не са предвидени в националния закон (*Stec and Others v. the United Kingdom*, жалби №№ 65731/01 и 65900/01, решение на Голямото отделение по допустимостта от 06.07.2005 г.; *Andrejeva v. Latvia*, жалба № 55707/00, решение на Голямото отделение от 18.02.2009 г.) Според Съда определянето на „таван на пенсиите“, който не може да бъде превишаван без оглед на размера на възнагражденията, върху които лицето е заплащало осигурителни вноски по време на трудовия си стаж, макар и да представлява намеса на държавата в мирното ползване на собствеността, не е непропорционална мярка и не представлява нарушение на чл. 1 от протокол № 1 (*Valkov and Others v. Bulgaria*, жалби №№ 2033/04 и др., решение от 25.10.2011 г.) Съдът е изоставил по-ранната си практика, която прави разграничение между отделните видове социалноосигурителни системи – тези, при които осигурените лица имат индивидуални осигурителни партиди, и тези, при които средствата постъпват в общ солидарен фонд. За да бъде признато защитимо право, достатъчно е то да съществува съгласно законодателството на страната.

- **Жилището и находящите се в него вещи на жалбоподателя**, дори когато е изградено незаконно или върху чужда земя (*Öneryildiz v. Turkey*, жалба № 48939/99, решение на Голямото отделение от 30.11.04 г.)

- **Право на ползване на данъчен кредит по данъка върху добавената стойност.** Съдът признава приложимостта на чл. 1 от Протокол № 1 по отношение на правото на лице, регистрирано за целите на облагането с данък върху добавената стойност (ДДС), да приспада данъка, платен по доставките, по които това лице е получател, от данъка, който е начислило по доставките, които извършва („данъчен кредит“). При условие че лицето е изпълнило всички изисквания, наложени му от данъчното законодателство, за него възниква „легитимно очакване“, че ще може да упражни правото си да приспада данъчен кредит. Държавата не може да му налага условия за упражняване на това право, които са извън контрола и знанието му – например спазването на данъчното законодателство от страна на неговите доставчици. По делото *Булвес АД срещу България* (*Bulves v. Bulgaria*, жалба № 3991/03, решение от 22.01.2009 г.) Съдът посочва: „В контекста на гореописаните положения Съдът счита, че доколкото фирмата жалбоподател е спазила изцяло и навреме правилата за ДДС, определени от държавата, и не е имала средства да наложи спазване на задължения на доставчика, и не е знаела за неспазването от негова страна, тя е имала законово основание да очаква да ѝ бъде разрешено да се възползва от едно от основните права на системата за облагане с ДДС, като ѝ бъде разрешено да приспадне ДДС, което е заплатила на доставчика. Освен това, чак след като искането за приспадане е направено и е извършена насрещна проверка на доставчика от страна на данъчните власти, е можело да

бъде установено спазването на задълженията на доставчика по отношение на отчитане на ДДС. Поради това Съдът смята, че правото на фирмата жалбоподател да иска приспадане на ДДС е най-малкото „легитимно очакване“ за получаване на ефективно възползване от право на собственост, свързано със „собственост“ по смисъла на първото изречение на чл. 1 от Протокол № 1.” (*Bulves v. Bulgaria*, § 57)

- **Правните претенции като собственост.** Делото *Гръцки рафинерии “Стран”* се отнася за големи парични суми, свързани със спорове около изграждане на петролна рафинерия. Проведено е арбитражно производство, което завършва с решение. Впоследствие арбитражното решение е прогласено за нищожно. Жалбоподателите се оплакват от нарушение на чл.1 от Протокол I, тъй като не са могли да се ползват от решението, постановено в арбитражното производство. Съдът направил извода, че арбитражното решение е било окончателно и задължително и е породило вземане, подлежащо на изпълнение, въпреки че това право е било отменено чрез обезсилване на решението. Следователно е налице “собственост” по смисъла на чл.1 от Първия протокол. Според Съда критерият е дали ”арбитражното решение е породило задължение,...което е установено в достатъчна степен, за да подлежи на изпълнение”.

В делото *Пресос Компания Навиера* (*Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, жалба № 17849/91, решение от 20.11.1995 г.) жалбоподателите са водили дела на деликтно основание вследствие сблъсък по море. Впоследствие е приет нормативен акт, с който основанията за исквете са отменени с обратно действие. Жалбоподателите твърдят, че е нарушена тяхна “собственост”. Комисията приела, че искът за обезщетение е само възможност за получаване на плащане; докато не е постановено подлежащо на изпълнение съдебно решение, не съществува вземане, а оттам и собственост по смисъла на чл.1 от Протокол I.

В обобщение - Вземането може да се счита за собственост, ако е възникнало съгласно правото на съответната държава и е достатъчно установено, за да може да бъде изпълнено, т. е. жалбоподателят трябва да има поне „легитимно очакване“, че вземането му ще бъде реализирано. Простото очакване или надежда, че дадено вземане ще възникне, не представлява собственост по смисъла на чл. 1.

IV. Защита правото на собственост. Общ принцип – мирно ползване на собствеността (чл.1 от Протокол 1, ал.1, изр. 1). Намеса в правото на собственост; видове намеса. Допустимост на намесата в правото на собственост. Контрол на собствеността от държавата. Баланс между интересите по Протокол 1.

1. Субекти на защитата. Разпоредбата на чл. 1 от Протокол № 1 към Конвенцията изрично споменава, наред с физическите лица, и юридическите лица като адресати на защитния механизъм. В практиката си Съдът е дал широко тълкуване на понятието „юридическо лице”, като е разглеждал жалби както на търговци, така и на неправителствени или религиозни организации (Например *The Holy Monasteries v. Greece*, жалби №№ 13092/87 и 13984/88, решение от 09.12.1994 г.; дело *Business Support Center v. Bulgaria*, жалба № 6689/03, решение от 27.11.2007 г.)

2. Задължения на държавата. Най-общо, държавата е длъжна да защита правото на собственост на физическите и юридическите лица, в обема и съгласно условията, описани в чл. 1. Това изискване съдържа **задължение на държавата да се въздържа от действия**, които нарушават правото на собственост (например да не отнема или разрушава обектите на правото на собственост; да не приема законодателство, което лишава лицата от тяхната собственост или възпрепятства възможността им да я използват, и др.). Наред с това задължение за въздържане, на държавата е възложена **отговорността да предприема необходимите мерки** за защита на правото на собственост, били те административни, законодателни или организационни. Така в решението си по делото *Онерйълдъз срещу Турция* Съдът „*припомня принципа, който вече е установен по същество в делата по чл. 1 от Протокол № 1 (виж Биелектрик ООД срещу Италия жалба № 36811/97, решение по допустимостта от 04.05.2000 г.). Действителното, ефективно упражняване на правото, защитено от тази разпоредба, не зависи единствено от задължението на държавата да не се намесва, а може да изисква позитивни мерки за защита, по-специално в случаите, когато има пряка връзка между мерките, които жалбоподателят има право да очаква да бъдат предприети от властите, и възможността му ефективно да се ползва от собствеността си*”. В решението си по делото *Совтрансавто срещу Украйна* Съдът потвърждава, че „*задължението да се осигури ефективното упражняване на правата, гарантирани от съответната разпоредба, може да има като резултат позитивни задължения на държавата (виж освен това X и Y срещу Холандия, жалба № 8978/80, решение от 26.03.1985 г., §§ 22-23). При определени обстоятелства държавата не може просто да остане пасивна, като „няма място за разграничение между действия и бездействия” (виж *Еъри срещу Ирландия*, жалба № 6289/73, решение от 09.10.1979 г., § 25). Що се отнася до правото, гарантирано от чл. 1 от Протокол 1, тези позитивни задължения могат да налагат предприемането на определени мерки, необходими за защитата на правото на собственост (виж също *Лопес Остра срещу Испания, López Ostra v. Spain*, жалба № 16798/90, решение от 09.12.1994 г., § 55), дори в случаи на съдебни спорове между*

частни лица или търговци. Това означава по-конкретно, че държавите са задължени да осигуряват такива съдебни процедури, които предлагат необходимите процесуални гаранции, позволяващи на съдилищата и другите юрисдикции да правораздават ефективно и справедливо по спорове между частни субекти”.

V. Намеса в правото на собственост. Случаи на намеса на държавата в правото на собственост

1. Лишаване от собственост. Второто правило на чл. 1 от Протокол № 1 гласи, че никой не може да бъде лишен от собствеността си, освен при определени условия, посочени в разпоредбата. Лишаването от собственост е най-драстичната форма на намеса на държавата в упражняването на правото на собственост. То може да се състои както в **юридическото лишаване на притежателя от правата** му върху съответната вещ или благо, например чрез конфискация (*Handyside v. the United Kingdom*, жалба № 5493/72, решение от 07.12.1976 г.), така и в **действия, които де факто лишават собственика от възможността му да се ползва от вещта**. По делото *Папамихалопулос и др. срещу Гърция* (жалба № 14556/89, решение от 24.06.1993 г.), в което жалбоподателите се оплакват, че по време на военната диктатура в Гърция армията е окупирала имотите им и те са лишени от тяхното ползване, „Съдът смята, че загубата на всякаква възможност жалбоподателите да разполагат с процесната земя, ведно с неуспеха на положените до момента усилия за поправка на положението, от което те се оплакват, са довели до достатъчно сериозни последици за тях, за да се заключи, че де факто им е била отнета собственост по начин, несъвместим с тяхното право на необезпокоявано ползване от собствеността им”. Други действия на държавата, представляващи според Съда лишаване от право на собственост, са разгледани по дело, което се отнася за съществуващото във Франция правомощие на данъчната администрация чрез едностранно изявление да изкупува недвижими имоти, ако счете, че посочената придобивна цена е по-ниска от действителната стойност на имота (право на предпочтително изкупуване). Съдът е приел, че упражняването на това право за предпочтително изкупуване несъмнено представлява лишаване от собственост. Не е налице лишаване от право на собственост, ако изземването на вещта е само временна мярка, без перманентен ефект. По делото *Раймондо срещу Италия* се разглежда предприетата срещу жалбоподателя превантивна мярка, състояща се във временно отнемане на движимо и недвижимо имущество в хода на разследване за принадлежността му към мафията. Според съда временният характер и липсата на транслативно действие на временната конфискация водят до извода, че не е налице лишаване от собственост.

2. Разрушаване. Разрушаването на имущество явно съставлява лишаване от собственост.

3. Експроприация. Не е необходима формална експроприация, за да се приеме, че е налице лишаване от собственост, но разликата между лишаване от правото и ограничаването му е тънка. За да се приеме фактическо лишаване чрез експроприация, е необходимо да има ефективно погасяване на правото на собственост. В делото *Споруинг и Льонрот* е било взето решение за експроприация, вследствие на което е имало дългосрочна забрана за строителство върху имота, съответно това довело до намаляване на пазарната му цена под пазарната му стойност. Съдът обаче намерил, че неблагоприятното отражение върху правото на собственост не води до погасяването на това право.

Съдът констатира лишаване от собственост в делото *Светите манастири срещу Гърция*, като е приел, че законът от 1987 г., по силата на който държавата е собственик на манастирското имущество, освен ако манастирите успеят да докажат своите права чрез конкретно изброени способности, въвежда материалноправна норма, чийто ефект се изразява в прехвърляне на неограничено право на собственост върху манастирските имоти в полза на гръцката държава.

4. Временно лишаване. Временното лишаване не съставлява лишаване от собственост, въпреки че може да съставлява контрол върху ползването на отнетото имущество – делото *Хендисайд срещу Великобритания*; временно отнемане на имущество в наказателното производство.

VI. Допустимост на намесата. Позволена намеса в упражняване на правото на собственост.

Както беше отбелязано по-горе, правото по чл. 1 от протокол № 1 не е абсолютно. То подлежи на ограниченията, посочени в изречение второ на алинея първа и в алинея втора от разпоредбата. Тези ограничения могат да бъдат прилагани ако са налице едновременно няколко предпоставки. За да прецени дали намесата на държавата в правото на ползване на собствеността е извършена в съответствие с чл. 1 от Протокол № 1, Съдът изследва наличието на всяка от тези предпоставки, а именно:

1. Законоустановеност на намесата. Изискването за законоустановеност на дадена мярка, представляваща намеса в правото на собственост, трябва да се разглежда в контекста на общото разбиране за „законоустановеност“, залегнало в Конвенцията. Това изискване се прилага за всяко от трите правила на чл. 1 от Протокол № 1, независимо че е споменато само във второто изречение на алинея първа. Понятието „закон“ също има автономно значение в Конвенцията, което не се изчерпва

и не съвпада непременно с тесния правно-технически смисъл на тази дума в националните законодателства. Преди всичко, под „закон” се разбират различни видове нормативни актове: закони в тесния смисъл, подзаконовни нормативни актове, конституции, международни актове, по които съответната държава е страна, правото на ЕС и др. Наличието на съответния нормативен акт не е достатъчно, за да е налице „законоустановеност” на намесата. Наред с това нормативният акт трябва да отговаря на някои качествени характеристики. Той трябва да бъде достъпен и точен, както и да съдържа процесуални гаранции срещу произволното му прилагане. Тези изисквания към качествата на нормативния акт означават, че той трябва да е бил достъпен за адресатите си чрез публикуване, а нормите му да са формулирани по начин, който да позволи на засегнатите лица да предвидят до такава степен, каквата може да се очаква с оглед на обстоятелствата, последиците, до които определени действия могат да доведат, така че съответно да могат да съобразят поведението си. Що се отнася до спазване на общите принципи на международното право, Съдът е приел, че тези принципи се прилагат само по отношение на действията на държавата спрямо чужди граждани.

2. Съответствие с принципите за върховенство на закона и правна сигурност. Макар да не е споменато изрично в текста на чл. 1 от протокол № 1, върховенството на закона е един от фундаменталните принципи в едно демократично общество, възплетен във всички разпоредби на Конвенцията. В светлината на този принцип и на принципа за правна сигурност, който е част от него, административните органи нямат право да отказват да изпълнят влязло в сила съдебно решение, с което на жалбоподателите е признато право на собственост. Ако един правен спор е окончателно решен от съдилищата, решението им не би трябвало да се поставя под съмнение⁴⁸⁴. Влязло в сила съдебно решение за възстановяване на собствеността не може да бъде лишено от ефекта си в резултат на допуснато последващо преразглеждане на въпроса относно собствеността в ново съдебно производство между практически същите страни (заинтересуваните лица и, по изказа на Съда, „различни еманации на държавата“), което има по същество същия предмет (*Kehaya and Others v. Bulgaria*, жалби №№ 47797/99 и 68698/01, решение от 14.06.2007 г.; *Decheva and Others v. Bulgaria*, жалба № 43071/06, решение от 26.06.2012 г.) Това обаче не изключва възможността правото на земеделска реституция, признато с окончателно административно или съдебно решение, да се преразгледа в случай на съдебен спор с трето лице, което не е било страна в производството, и да се трансформира в право на обезщетение (*Sivova et Koleva c. Bulgarie*, жалба № 30383/03, решение от 15.11.2011 г., §§ 103-104). В същото време забавянето в реализирането на правата по земеделската реституция, поставило дълги години

правоимащите в неизвестност дали могат да получат ефективна реституция в натура на терените или трябва да се задоволят с обезщетение, съставлява нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 (*Lyubomir Popov c. Bulgarie*, жалба № 69855/01, решение от 7.01.2010 г., § 123)

3. Намесата да е в интерес на обществото. Съдът прави твърде широко тълкуване на израза „в интерес на обществото”, като оставя в преценката на националните власти всякакви мерки, каквито намерят за необходими и целесъобразни във връзка с постигането на заложените от тях цели. Този въпрос е разгледан обстойно в решението по делото *Джеймс и др. срещу Обединеното кралство*. Според Съда поради прякото познаване на собственото общество и неговите нужди, националните власти поначало са в по-добра позиция в сравнение с международния съдия, за да преценят какво е в „интерес на обществото”. В разглежданата област (право на изкупуване от наемателите на имотите, които обитават), както и в други области, обхванати от гаранциите на Конвенцията, националните власти имат определена свобода на преценка. *„Като намира за естествено свободата на преценка, с която законодателят разполага при прилагането на социалната и икономическа политика, да бъде широка, Съдът ще зачете заключението на законодателния орган относно това кое е „в интерес на обществото”, освен ако това заключение е очевидно лишено от разумно основание”*. По-нататък, според Съда „в интерес на обществото” не означава непременно мярката да бъде в интерес на всички членове на обществото. Приема се, че понятието следва да се разбира като допускащо мерки на експроприиране, предприети в приложение на политика за установяване на социална справедливост, макар и отнемането на собствеността да не облагодетелства пряко общността като цяло или значителна част от нея. Според Съда „принудителното прехвърляне на собственост от едно частно лице на друго може при определени обстоятелства да представлява легитимно средство за задоволяване на обществен интерес”. Отнемане на собственост, извършено за осъществяване на легитимна социална, икономическа или друга политика, може да бъде „в интерес на обществото”, дори и ако обществото като цяло не ползва или не се облагодетелства пряко от отнетото имущество.

VII. Компенсации и обезщетения. Принципът на право на компенсация при лишаване от собственост. Пропорционалност. Справедлив баланс. Своевременност

1. Обезщетение. Чл. 1 от Протокол № 1 не гарантира експлицитно заплащането на обезщетение в случаите на лишаване от право на собственост или на мерки, ограничаващи ползването на собствеността.

Няма изискване за заплащане на пълно обезщетение по пазарни цени. Въпреки това наличието на обезщетение е съществено при преценката за постигането на справедлив баланс между предприетата мярка и преследваната цел. В някои случаи лишаването от собственост без заплащане на справедливо обезщетение би представлявало непропорционална намеса, а липсата на каквото и да било обезщетение е допустима само в изключителни случаи.

2. Пропорционалност на мярката. Според Съда условието за наличие на „обществен интерес“ от определена мярка за намеса в правото на собственост предполага наличието на съотношение на пропорционалност („справедлив баланс“). Поначало такъв справедлив баланс не би бил налице, ако засегнатото лице трябва да понесе индивидуална и прекомерна тежест (*Antonovi v. Bulgaria*, жалба № 20827/02, решение от 01.10.2009 г.; *Kirilova And Others v. Bulgaria*, жалби №№ 42908/98 и др., решение от 09.06.2005 г.). Съдът приема, че мярката трябва да бъде едновременно подходяща за достигане на желаната цел и пропорционална на тази цел. Дали това е така при конкретните обстоятелства по делото, той изследва като разглежда различните аргументи на жалбоподателите. Така например Съдът приема, че „справедлив баланс“ не е постигнат ако жалбоподателят е лишен от възможността да получи компенсация за имущество, от което е бил лишен, тъй като е пропуснал законоустановените срокове за това единствено в резултат на действия и/или бездействия на административните органи (*Yavashev and others v. Bulgaria*, жалба № 41661/05, решение от 06.11.12 г.) Докато по делото *Булвес АД срещу България* Съдът намира нарушение на чл. 1 от протокол № 1, впоследствие той ревизира практиката си по аналогични случаи, касаещи България, като приема, че макар да са налице условията, развити в решението *Булвес АД* (жалбоподателят да е изпълнил изцяло и своевременно данъчните си задължения; да не е бил в състояние да осигури изпълнение на данъчните задължения на доставчика си; да няма данни за данъчна измама, за която да е знаел или да е имал възможност да узнае), намесата на държавата не е непропорционална, тъй като жалбоподателят е могъл да предяви иск за вреди срещу доставчика си, в резултат на чиито действия или бездействие е бил лишен от възможността да приспадне данъчен кредит (*Atev v. Bulgaria*, жалба № 39689/05, решение по допустимостта от 18 март 2014 г.). В тази връзка Съдът се позовава на съдебната практика на българските съдилища за присъждане на подобни обезщетения.

VIII. Контрол върху ползването на собствеността. Обхват. Основания. Справедливо равновесие. Справедливо обезщетение при нарушение на чл.1 от Протокол 1

Контрол върху използването на собствеността. Тази намеса на държавата в правото на собственост не се изразява в лишаване от собственост, а в предприемането на такива мерки, които по някакъв начин ограничават различните аспекти на правото на собственост. Такива мерки биха могли да бъдат:

- държавна намеса в частноправни отношения чрез регулиране на наемни цени (*Mellacher and Others v. Austria*, жалби №№ 10522/83 и др., решение от 19.12.1989 г., *Statileo v. Croatia*, жалба № 12027/10, решение от 10.07.2014 г.);
- временно задържане или изземване на движими и недвижими вещи;
- забрани за строителство и други ограничения, произтичащи от градоустройствените норми.
- държавното регулиране на наемите - Съдът е приел, че нормативното ограничаване на наемната цена, която е многократно по-ниска от пазарната, в съчетание с невъзможността на наемодателя да прекрати договора или да иска промяна на условията му в продължение на десетилетия, представлява непропорционална намеса на държавата в упражняването на правото на собственост, в нарушение на чл. 1 от протокол № 1 (*Hutten-Czapska v. Poland*, жалба № 35014/97, решение от 19.06.2006 г.; *Edwards v. Malta*, жалба № 17647/04, решение от 24.10.2006 г.; *Statileo v. Croatia*).
- В „огледален“ на цитираните в предходното изречение случай жалбоподателите, които били наематели при условията на т. нар. „специално защитени наеми“, изгубили в резултат на законови промени част от привилегиите си поради реституция на обитаваните от тях жилища, като трябвало да плащат по-висок наем, макар и все още под пазарните нива, и да търпят посещения в жилището от страна на собственика, а правото на обитаване се предавало единствено на преживелия съпруг или партньор (*Berger-Krall and Others v. Slovenia*, жалба № 14717/04, решение от 12.06.2014 г.). Съдът преценява, че намесата е пропорционална, тъй като държавата е разпределила справедливо социалната и финансова тежест на тази реформа между заинтересованите страни. В някои случаи Съдът не сочи изрично в кой от двата типа държавна намеса счита, че попада конкретният случай (отнемане на собственост или контрол върху използването), като просто заключава, че действията на държавата представляват намеса в мирното ползване на правото на собственост и се прилага общият принцип, залегнал в първото изречение на чл. 1 от Протокол № 1.
- Отнемане на лицензия. Относно приложимостта на чл.1 от Протокол 1 по отношение на отнемането на банкова лицензия от страна на

БНБ, ЕСПЧ се е произнесъл по делото „Капитал банк” АД срещу България. Съдът е приел, че отнемането на лицензията съставлява намеса в собствеността на банката и чл. 1 от Протокол № 1 е приложим. В случая, според Съда, е приложима ал. 2 на чл.1, тъй като лишаването е било съставен елемент от схема за контрол върху банковия сектор, а посочената разпоредба признава на държавите правото на контрол върху ползването на собствеността. Според Съда, „концепциите за законност и върховенство на закона в едно демократично общество изискват мерките, засягащи основни права, в определени случаи да бъдат предмет на някаква форма на състезателно производство пред независим орган, компетентен да разгледа основанията за мерките и относимите доказателства.” В случая процедурата по отнемане на лицензията съгласно Закона за банките е направило невъзможно за банката жалбоподател във всички фази на производството да направи своите възражения срещу фактическите констатации на БНБ и да оспори мотивирано заключението на БНБ, че е неплатежоспособна. Решението на БНБ автоматично е прекратило функционирането на банката като действащо предприятие и срещу нея е започнало производство по несъстоятелност. Съдът заключава, че „намесата в собствеността на банката жалбоподател не е била придружена от достатъчно гаранции срещу произвол и следователно не е била законна по см. на чл.1 от Протокол 1.

IX. Допустимост на контрола.

Мярката трябва да има характер на закон; да е в интерес на обществото или да служи за фискални плащания и да е необходима за държавата.

Контролът трябва да бъде обоснован със съразмерност на преследваната цел. Изследва се балансът на интересите, като критерият за справедливо равновесие, който се прилага към лишаването от собственост, се прилага и при контрола върху ползването на собствеността.

Изготвил : съдия Диана Коледжикова